

MĚSTA A JEJICH BEZPEČNOST V HISTORICKÉ RETROSPEKTIVĚ

CITIES AND THEIR SECURITY IN HISTORICAL RETROSPECTIVE

Vladimíra Šilhánková

Univerzita Pardubice
Fakulta ekonomicko-správní, Ústav regionálních a bezpečnostních věd
Studentská 84, 532 10 Pardubice, Česká republika
vladimira.silhankova@gmail.com

Klíčová slova

město, bezpečnost, vývoj stavby měst

Keywords

town / city, security, urban building history

Abstrakt

Tento článek se zabývá analýzou obranné funkce měst a jejich vývojem od nejstaršího období tj. od prehistorických sídel, přes obranné systémy starověku (od doby Sumerské civilizace, přes egyptskou, mínojskou a řeckou kulturu až po antický Řím) či středověku až k novověkým (zejm. barokním) fortifikacím. Článek zmiňuje zánik složitých fortifikačních systému v období průmyslové revoluce resp. v době do konce 19. století. Metodologicky je článek založen na analýze historických údajů, jejich deskripci a komparaci s obecnými metodologickými přístupy v oblasti analýzy vývoje stavby měst.

Abstract

This article is focused on analysis of defensive functions and systems of towns and its development. The paper describe those systems from pre-historic period, ancient times (e.g. Sumer's, Egyptian's, Minoan's, Greece's and Roman's civilisation) via medieval and modern period (mainly baroque) fortifications. The article represents also the extinguishment of complicated systems of fortification during the period of Industrial Revolution e.g. in the term of end of 19th century. From the methodological point of view is the article based on analysis of historical data, their description and comparison with common methodological approaches on the field of town building history.

1. Úvod

Otázka vzniku měst je jednou z dlouhodobě diskutovaných otázek teoretického urbanismu. Kdy ještě hovoříme o pravěkých sídlech a sídlištích a od kdy už můžeme hovořit o městě jako takovém? Řada teoretiků urbanismu¹, ale i historiků² nám dává „návody“, jak odlišit „sídlíště“ od města. Město můžeme samozřejmě charakterizovat mnoha způsoby, nikdy tam ale nechybí dvě základní funkce „bydlení“ a „obrana“. A právě **analýza obranné funkce měst a jejich vývoj je cílem a smyslem předkládaného článku.**

Metodologicky je článek založen na analýze historických údajů, jejich deskripci a komparaci s obecnými metodologickými přístupy v oblasti analýzy vývoje stavby měst.

2. Lidská sídla na úsvitu dějin a jejich bezpečnost

Správný retrospektivní referát by měl začít citátem: „...již staří Římané...“, jenže problém je mnohem starší než staří Římané, protože již nejstarší lidská sídla, jak bylo již uvedeno v úvodu, měla především obranný charakter (stejně jako pozdější města). Prvotní sídla měla jednoduché systémy ochrany, a to buď hliněné nebo kamenné valy či dřevěné palisády. Využívalo se samozřejmě i přirozené polohy s využitím přirozených přírodních prvků a vody. Za příklad nám může posloužit jedno z dosud „dochovaných“ sídlišť pozdní doby bronzové Grimspound v britském Dartmooru, kde je dosud patrný zejména obranný kamenný val.

Obr. 1 Letecký snímek dnešního stavu prehistorické osady Grimspound

Zdroj: English Heritage³

Jiným příkladem může být neolitická osada Biskupin, která byla založena na nepravidelném oválném půdorysu na částečně uměle vytvořeném ostrově na Biskupinském jezeře⁴ a kde je rovněž patrný zejména obranný resp. ochranný charakter sídla, které je nejen na složitě dostupném místě, ale je obehnané dřevěnou palisádou s vnitřní okružní cestou, umožňující rychlý pohyb obránců kolem vnitřní strany hradby.

¹ např. HRŮZA, Jiří: *Slovník soudobého urbanismu*. Odeon, Praha 1977, KRÁSNÝ, Jan. *Základy urbanismu*. Státní nakladatelství technické literatury, Praha 1962, VESELÝ, Ivan: *Vývoj stavby měst*, VUT, Brno, 1974, HRŮZA, Jiří - ZAJÍC, Josef: *Vývoj urbanismu I.*, Vydavatelství ČVUT, Praha 1996 a další

² např. PRESSOVÁ, Ludwika. *Stará Kréta*, Panorama Praha 1978, VOLNÝ, Zdeněk (editor). *Toulky minulostí světa*, I. díl, Baronet via Facti Praha 1999

³ History and Research: Grimspound [online] English Heritage [cit.2013-05-28] Dostupné na www.gearthacks.com/dlfile26863/Grimspound.htm

⁴ GAŚSOWSKI, Jerzy: *Z archeologii za pan brat*. Warszawa: Iskry, 1983

Obr. 2 Rekonstrukce osady Biskupin

Zdroj: Pixelmover⁵

3. Starověká města a jejich obranná funkce

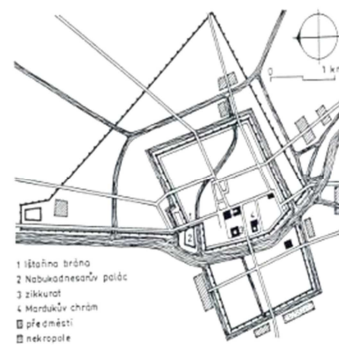
3.1 Starověká Mezopotámie

První sídla, která můžeme již označit jako „města“ můžeme nalézt v oblasti Mezopotámie, z nichž nejstarší jsou samozřejmě města Sumerská. Starší sídla jako Ur, Uruk či Lagaš byla okrouhlého půdorysu a byla zbudována na vyvýšených pahorcích (dnes zvaných telly), a to jednak na ochranu proti vnějšímu nepříteli (jednotlivá města byla samostatnými městskými státy, které byly vůči sobě často v nepřátelském rozpoložení), tak na ochranu proti záplavám. Město bylo opevněné mohutnými hradbami s pravidelně rozmístěnými branami. Mladší mezopotamská města, jako např. Babylon, pak měly již pravidelný víceméně pravouhlý půdorys se čtyřmi hlavními branami. Středem města protéká řeka Eufrat a v těžišti je situován palácový okrsek. Jednotlivé strany města jsou otočeny ke světovým stranám.⁶

Obr. 3 Rekonstrukce starověkého Uru

Zdroj: Mesopotamia⁷

Obr. 4 Rekonstrukce půdorysu a

obraného systému starověkého Babylonu

Zdroj: Hrůza – Zajíc 1996⁸

⁵ Pixelmower [online] [cit.2013-05-28] Dostupné na www: <http://www.pixelmower.com/>

⁶ HRŮZA, Jiří - ZAJÍC, Josef: *Vývoj urbanismu I.*, Vydavatelství ČVUT, Praha 1996

⁷ Mesopotamia [online] [cit.2013-05-28] Dostupné na www: <http://cdn.preterhuman.net/texts/other/crystalinks/meso.html>

⁸ HRŮZA, Jiří - ZAJÍC, Josef: *Vývoj urbanismu I.*, Vydavatelství ČVUT, Praha 1996

3.2 Egyptská a mínojská města

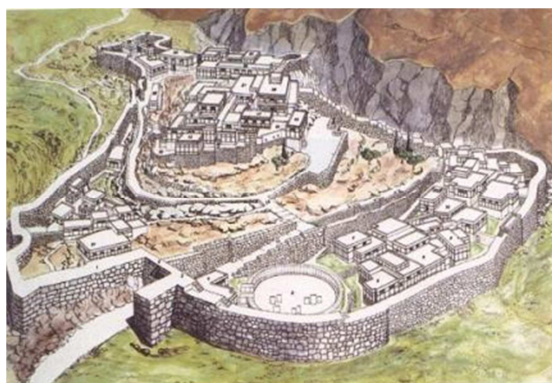
Při rozboru vývoje stavby měst není obvyklé spojovat egyptská a mínojská (krétská) města pod jeden společný jmenovatel, nicméně právě n našem konkrétním případě tak učinit můžeme, neboť jen egyptská a mínojská města si mohla dovolit ten luxus a nemít hradby. V obou případech se jednalo o státní útvary, kdy „stát bděl nad bezpečností cest, které spojovaly oddělené části, a zajišťoval celkovou vnější bezpečnost, takže města nebyla hrazena hradbami.“⁹ Jsou to v podstatě ojedinělé příklady ve stavbě měst, a to nejen v období starověku, ale v podstatě až do období průmyslové revoluce na počátku 19. století.

Obr. 5 Rekonstrukce mínojského Palaikastro Zdroj: *Archaeological Site of Palaikastro*¹⁰

3.3 Mykénská a řecká města

Zcela odlišná situace byla v pevninském Řecku, kde již nejstarší, v podstatě ještě předřecká sídla mykénské kultury se vyznačují výraznou obrannou polohou a bývají proto obecně nazývány „hrady“, i když se o hrady v jejich středověkém pojetí nejednalo. Sídla – hrady jako Mykény, Týrint a menší např. Pylos, Théby či Orchomenos se rozkládaly na kopcích a byly obehnané gigantickými hradbami, které byly vybudované ze 2 – 3 m dlouhých a metr vysokých a metr širokých kamenů.¹¹ Např. Mykénský hrad byl mohutně opevněn, a to včetně podhradí. Do vlastního mykénského hradu se vchází 3 m vysokou Lví branou, která pochází z doby kolem roku 1250 př. Kr. Od Lví brány vedla cesta k monumentálnímu schodišti, po němž bylo možno vystoupat na vlastní akropoli. Na vrcholu skály se pak tyčila samostatně opevněná citadela s vladařovým palácem.¹²

Obr. 6 Rekonstrukce pravděpodobné podoby Mykénského hradu ze 13. století př. Kr.

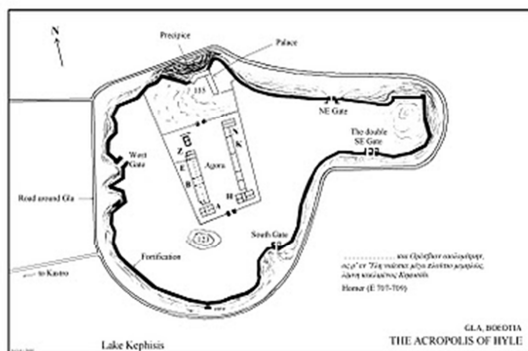
⁹ PRESSOVÁ, Ludwika. *Stará Kréta*, Panorama Praha 1978, SYROVÝ, Bohuslav a kolektiv. *Architektura svědectví dob*, SNTL Praha 1974

¹⁰ *Minoan Palaikastro* [online] Archaeological Site of Palaikastro 2010 [cit. 2013-04-04] Dostupné na www.palaikastro.com/ancientsites/

¹¹ VOLNÝ, Zdeněk (editor). *Toulky minulostí světa*, II. díl, Baronet via Facti Praha 2000

¹² BARTONĚK, Antonín. *Zlaté Mykény*, Panorama Praha 1983

Jiným příkladem raně řeckých obranných staveb je místo v severovýchodní části Kopajského jezera (které je dnes vysušeno), kde se na rozlehlém ostrově tyčila mohutná pevnost zvaná dnes Gla, s kyklopskými hradbami v délce tří kilometrů. Je to jedna z nezáhadnějších lokalit mykénského Řecka. Hradby obepínaly plochu kolem 20 ha, tj. sedmkrát větší než v Týrintu. Lokalita má neobvyklý půdorys a podle převažujícího mínění odborníků šlo o společné útočiště obyvatel celé řady okolních sídel boiótské kotliny pro případ válečného nebezpečí.¹²

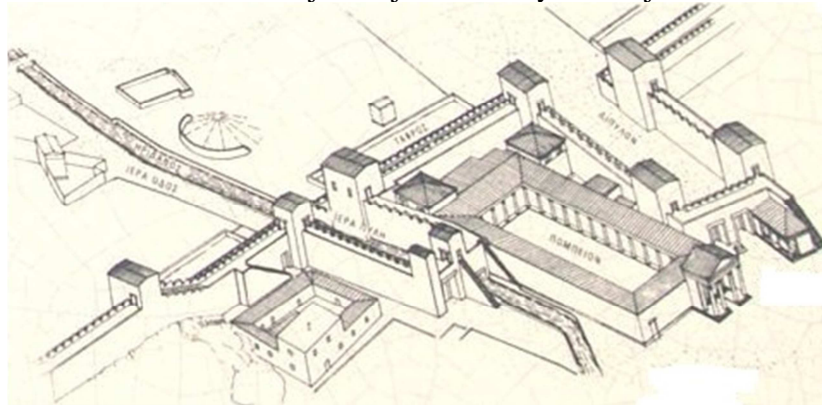

Obr. 7 Půdorys pevnosti Gla

Zdroj: Metron Ariston¹⁴

Řekové postupně dobývají mykénské hrady a např. o Athénách, které byly mateřskou obcí Iónů, se dovídáme, že „v mykénské době stál na athénské Akropoli mykénský palác, ale na rozdíl od ostatních mykénských středisek zničených vpády a dórským stěhováním, se Athény dokázali přizpůsobit novým podmínkám.“¹⁵ Na samotném hradu pak v řeckém období zůstává pouze kultovní funkce - stává se z ní akropolis. Ostatní funkce, především bydlení, se přesouvají na úpatí, kde se rostlá struktura města dále rozvíjí. Klasická řecká města pak mají spíše pravidelný tzv. hippodamický neboli šachovnicový půdorys, nicméně nedílnou součástí každého řeckého města bylo opevnění.

Každé město bylo nutno chránit hradbami před vpádem nepřítele (a to ať již nepřítele vnějšího, jak byli např. Asyřané nebo později Římané, tak i nepřítele „vnitřního“ – řeckého, neboť jednotlivé řecké městské státy spolu vedly neustálé vojenské konflikty různého rozsahu. Hradby byly budovány z kamene a opatřeny cimbuřím a věžemi. Průchod hradbami umožňovala u malých tvrzí branka, u velkých měst pak několik bran. Jedna z nejslavnějších městských bran je v Athénách zv. dipylon.

Obr. 8 Rekonstrukce Athénských hradeb s bránou zv. Dipylon

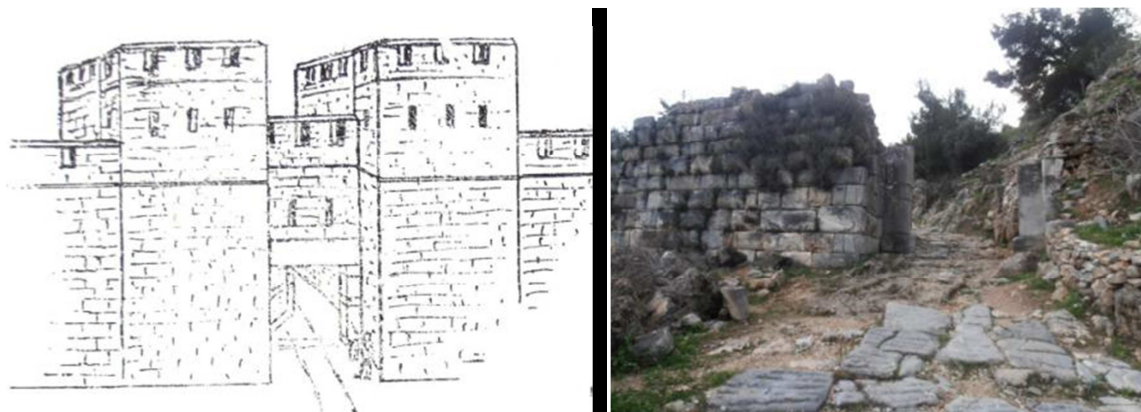
Zdroj: Athens Sights¹⁶

¹³ Mycenae – Land of Myth and Heroes [online] Athens Walking Tours 2013 [cit. 2013-07-04] Dostupné na www: <http://www.athenswalkingtours.gr/blog/index.php/2013/02/17/mycenae-land-of-myth-and-heroes/mycenae-what-it-possibly-looked-like/>

¹⁴ Metron Ariston [online] 2011 [cit. 2013-21-04] Dostupné na www: <http://athang1504.blogspot.cz/2011/01/gla.html>

¹⁵ BOUZEK, Jan, ONDŘEJOVÁ, Iva. *Periklovo Řecko*, Mladá Fronta, Praha 1989

¹⁶ Athens Sights [online] 2011 [cit. 2013-28-05] Dostupní na www: <http://www.greeceathensaegeaninfo.com/h-athens/ancient/sacred-gate.htm>

Obr. 9 Priéne – rekonstrukce východní městské brány

Zdroj: J. W. Goethe Universität Frankfurt

Obr. 10 Priéne – současný pohled na východní městskou bránu

Zdroj: Vlastní fotografie autorky z 26.2.2013

Na pobřežních skalách se často stavěly pozorovací věže. Kromě mohutné hradební zdi se budovaly hráze vymezující přístavy. Někdy stačila pouze jedna zeď, která uzavřela přístaviště, jindy byly nutné zdi dvě (jako třeba v athénském Pireu). Vjezd do přístavu byl často chráněn věžemi, které mohly být spojeny řetězy, aby se zabránilo vjezdu nepřátelských lodí.¹⁷

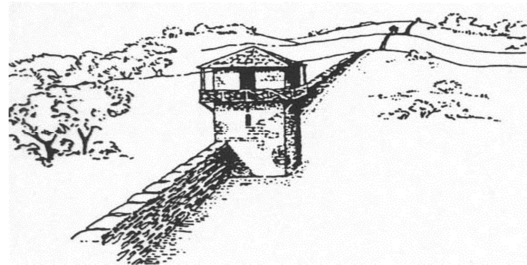
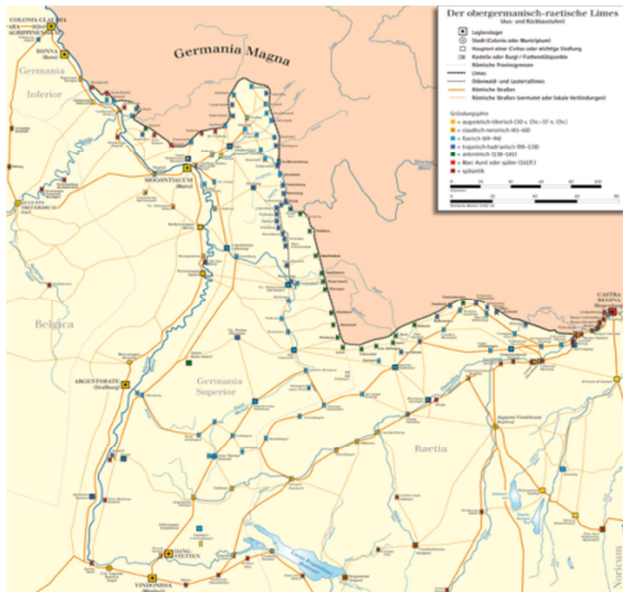
Vedle toho nalézám ve starověkém Řecku již první teoretické práce, které se stavbě měst a jejich bezpečnosti dotýkají. Tak např. Aristoteles v roce cca 350 př. Kristem píše: „*Základem stavby měst je především postavit město tak, aby byli lidé bezpeční a současně šťastní*“.

4. Řím a římská říše

Vrcholem antické stavby měst bylo samozřejmě období římské říše. Podle římské tradice bylo město Řím založeno „třetího roku šesté olympiády“ tj. 753 nebo 754 př. Kr. Obecně se ale soudí, že Řím vznikl postupným sloučením několika starších osad „na sedmi pahorcích“. Na jednom z nich, Palatinském, zjistili archeologové hradby, jež skutečně pocházejí z dob, do nichž tradice klade založení Říma.¹⁸ Hradby a obrana sídel hrály u Římanů klíčovou roli, nejen v samotném Římě, ale zejména u sídel nově zakládaných. Úzce to samozřejmě souviselo s římskými výboji. V dobytých oblastech na hranici říše tzv. Limes Romanus zřizovali vojenské tábory (castra), které se staly zpravidla základem dalšího osídlení, a to až po hranici Dunaje a Rýna, kam sahala Římská říše ve fázi své kulminace.

¹⁷ SYROVÝ, Bohuslav a kolektiv. *Architektura svědectví dob*, SNTL Praha 1974

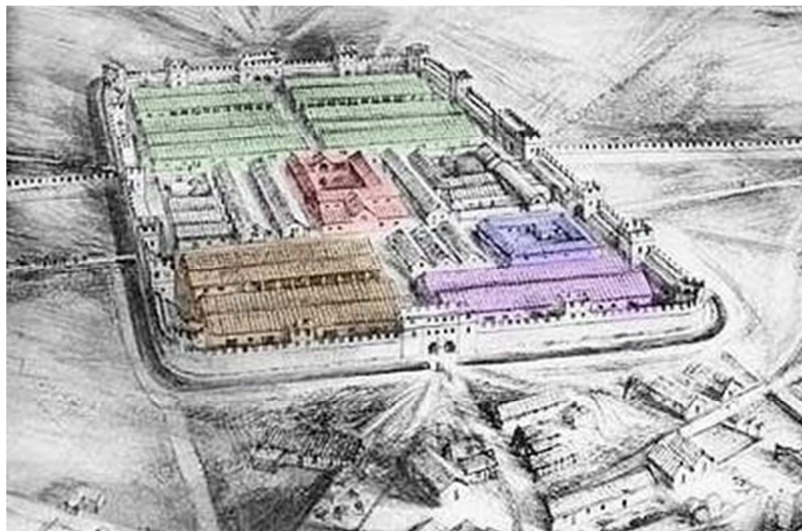
¹⁸ ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Řecký zázrak*, Mladá fronta, edice Máj, Praha 1972

Obr. 11 Limes Romanus (hranice Římské říše)
Obr. 12 Rekonstrukce části Limes Romanus

Zdroj Wikipedia¹⁹
Zdroj: Hrůza – Zajíc, 1996

Římský vojenský tábor - opevněné castrum bylo řešeno jako čtverec, otočený ke světovým stranám, rozdělený na části (čtvrti) dvěma hlavními ulicemi, který se říkalo cardo a decumanus. V jejichž křížení byl volný prostor pro shromáždění vojsk - praetorium. V jižní části byly v řadovém uspořádání stany mužstva, v severní ubytování důstojníků, sklady a hospodářské objekty. Pozůstatky římských vojenských táborů (a z nich vzniklých římských měst) známe z Evropy, kdy řada evropských měst byla založena na římském, či jiném podobném jádru, které je ve struktuře ulic dosud patrné (Firence, Bologna, Kolín nad Rýnem, apod.).

Obr. 13 Rekonstrukce Římského castra

Zdroj: Holdsworth 2010²⁰

¹⁹ Wikipedie – otevřená encyklopedie [online] 2008 [cit. 2013-28-05] Dostupné na www: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Limes2.png>

²⁰ HOLDSWORTH Devon: *Similar Layouts of Various Castra* [online] The Castrum and the Quonset Hut 2010 [cit. 2013-05-28] Dostupné na www: <http://castrumandquonset.blogspot.cz/2010/01/similar-layouts-of-various-castra.html>

5. Středověké obranné systémy

Středověká města vznikala v příhodných podmínkách stabilizované raně feudální společnosti. Rostlé středověké město bylo budováno na příznivém, dobře chráněném místě, ve vazbě na dopravní a obchodní trasy. Přístupové cesty k městu měly obvykle radiální charakter a ústily v městských hradbách. Uliční síť byla napojena na městské brány a náměstí.

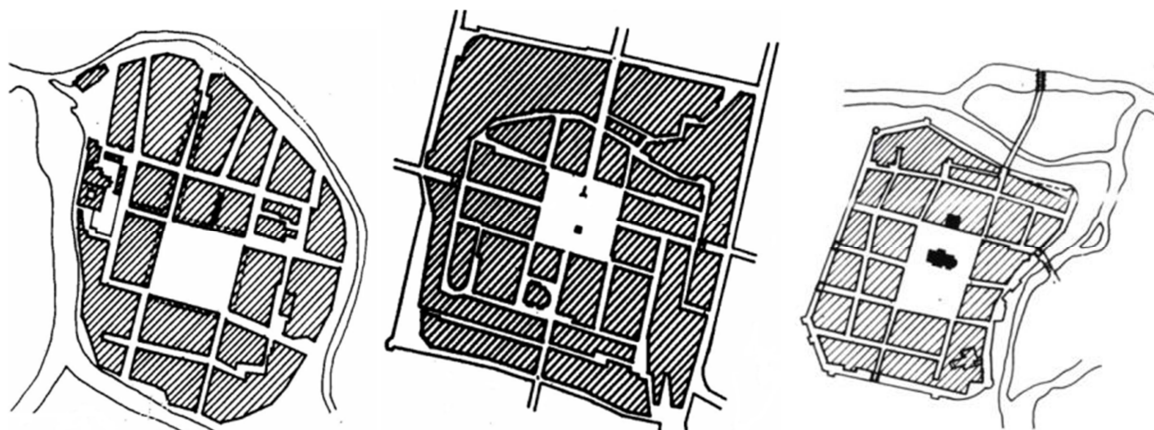
Obr. 14 Rekonstrukce středověké fortifikace Hradce Králové

Zdroj: Muzeum Východních Čech Hradec Králové

Náměstí (jedno nebo více náměstí) bylo centrem města a mělo funkci obchodní a trhovou a v době válek i obrannou. Ve vztahu k uliční síti bylo náměstí prostorově oddělené - pro případ zahrazení příchodu a obrany ve vlastním prostoru náměstí. Středověká města byla budována v geografických a morfologických podmínkách výhodných z hlediska *obrany*: výšinná poloha, říční ostroh, ostrov (ostrovy), kombinace předchozích možností. Hradby byly kamenné, s hláskami a střílnami a byly budovány zpravidla společně všemi obyvateli města, z prostoru před hradbami byly v době válek odstraněny stavby a vymýcen veškerý porost, aby nepřítel neměl možnost se zde skrývat.

V kronice Františka Pražského z doby z doby Karla IV. se o Přemyslu Otakarovi II. říká, že: „ve snaze zajistit obyvatelům svého království mír začal ohrazovat města hradbami, opevňovat hrady, ... Také zvláště pečlivě opevnil Pražský hrad velmi pevnými zdmi, věžemi a příkopy. Zdi rozmístil a pokryl tak, že přechod z jedné věže k druhé byl po celém obvodu hradu pod střechem. A také Menší Město pražské opevnil zdmi a příkopy a připojil je k témuž hradu.“²¹

²¹ HRŮZA, Jiří - ZAJÍC, Josef: *Vývoj urbanismu I.*, Vydavatelství ČVUT, Praha 1996

Obr. 15 Různé prostorové typy založených středověkých měst – České Budějovice, Nový Bydžov a Plzeň
Zdroj: Hruza – Zajíc, 1996

Středověké město ale zná i vnitřního nepřítele, jak můžeme vidět na příkladu toskánského města San Gimignano. Historie města byla určována boji mezi rodem Ardinghelli a rodem Salvucci. Rivalita mezi nimi vedla ke stavbě tzv. rodových věží, jichž bylo v období 14 a 15. století celkem 70 (dodnes se jich zachovalo 13). Znesvářené rody si tu postavily věže zčásti jako symbol bohatství a zčásti na obranu při pouličních bitkách.

Obr. 16 San Gimignano

Zdroj: *primaIvera*²²

Obecná kriminalita středověkého města byla velmi vysoká: noční házení kamenů do oken ministra, násilnosti spáchané na osobě věřitele, rvačka mezi dvěma konkurenčními skupinami pracovníků. Soudní archivy ve Florencii, Benátkách, Paříži či Avignonu odhalují obrovskou řadu chladnokrevných činů spáchaných ze msty, individuální či skupinové „horkokrevné“ rvačky řešící spor nožem či okovanou holí, znásilňování (často kolektivní) chudých dívek, jež bývaly vyvlečeny v noci ze svých komůrek a zbity...²³

Problematika obrany před vnějším či vnitřním nepřítelem, ale nebyla jediným rizikem středověkého města, města byla sužována četnými požáry a trpěla i problémy, které bychom označili za otázky hygienické. V běžném středověkém městě se objevovaly problémy se zásobováním pitnou vodou, o kanalizaci nelze vůbec hovořit. Tak např. Praha kolem roku 1300 je popisována následovně: “Ulice byly nedlážděné a neexistovalo žádné noční osvětlení. V kupkách hnoje, právě tak jako na haldách před pivovary a městskými láznemi přespávali o nocích tuláci a jiní povětrníci. Všude bylo plno špíny a zápachu, pobíhající drůbeže ba i prasat. Chodcům obého pohlaví nečinilo těžkosti veřejně konat

²² Toskánsko- Země pohádek a snů [online] [cit. 2013-06-05] Dostupné na www.primavera.com/toskansko/san-gimignano/

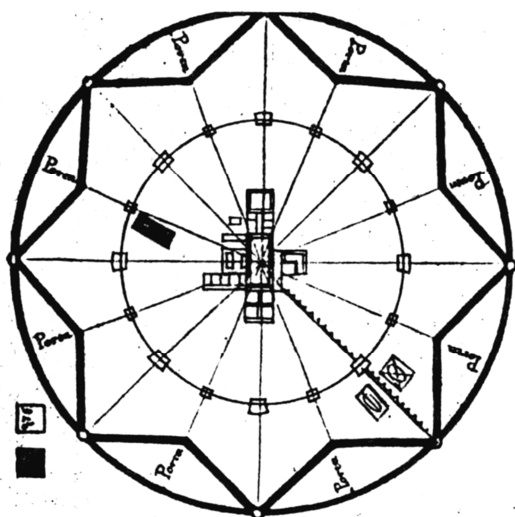
²³ LE GOFF, Jacques (ed.) *Středověký člověk a jeho svět*, Vyšehrad Praha 1999

potřebu. Celkem běžnou příhodou dne, zvláště za epidemií, že nemocní z řad psanců bez povšimnutí umírali před očima kolemjdoucích...“²⁴

Jedním z historicky nejvýznamnějších rizik byla problematika požárů, která také výrazně ovlivňovala prostorové uspořádání měst. Řada měst lehla popelem a některá i několikrát, vzhledem k častému využití dřeva při stavbách není divu, že docházelo k požárům a dalším nehodám. Řešení se našlo až v období novověku (z nás zejména díky péči Marie Terezie), kdy vznikly první předpisy o protipožárních opatřeních uvnitř sídel – např. rybníčky na návsích, natírání stropů nehořlavými látkami a další. Zvyšovala se prevence proti epidemiím, např. bylo nutné zajistit dostatek nezávadné pitné vody.²⁵

6. Novověké fortifikace

Novověk představuje novou epochu ve stavbě měst. Vznikají návrhy tzv. ideálních měst. Návrhy ideálních měst zpracovávají nejen architekti a vojenští inženýři, ale i výtvarní umělci - sochaři a malíři. Návrhy ideálních měst jsou pojaty zejm. jako koncentrické, kdy kolem města je navrženo hvězdicovité renesanční opevnění, které nahrazuje v této době již neúčinné středověké hradby. (Neúčinnost středověkých hradeb je důsledkem vynálezu střelných zbraní.) Návrh novověkého opevnění se stále zdokonaluje, v baroku se fortifikační - pevnostní systém stává nejdokonalejším. Zatímco se města podle ideálních návrhů realizovala jen zřídka (např. Palma Nuova v severní Itálii) byly realizace novověkého fortifikačního systému mnohem častější.

Obr. 17 Antonio Averulino zv. Filarete – návrh ideálního města Sforzinda

Zdroj: Hrůza – Zajíc, 1996

Obr. 18 Dobový půdorys města Palma Nuova (Palmanova)

Zdroj: Wikipedie²⁶

Renesanční města, zejména italská budovala obranné systémy nejen proti vnějšímu nepříteli, ale, jak bylo vidět na příkladu ze San Gimignano, bylo třeba mít obranné prvky i na úrovni jednotlivých domů resp. paláců proti pouličním nepokojům. Za příklad nám může posloužit Florencie, kde zejména vládnoucí rod Medicejských, ale i mnohé další rody budovali paláce, které se do ulice v přízemí obraceli jen minimem dveřních otvorů, přízemní okna byla zamřížována a byla umístěna relativně vysoko (Palazzo Vecchio, Palazzo Pitti nebo Palazzo Rucellai). Přitom je zajímavé, že právě Palazzo Rucellai od Leona Battisty Albertiho je považován za vůbec první stavbu, na které byly v praxi uplatněny zásady renesanční architektury.²⁷

²⁴ HORA, Petr: *Toulky českou minulostí 2*, Práce Praha 1991

²⁵ KOUTNÝ, Jan, *Vývoj urbanismu*, přednášky, Fakulta architektury VUT, Brno, 1999

²⁶ Wikipedie – otevřená encyklopedie [online] 2008 [cit. 2013-06-05] Dostupné na www:

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Palmanova1600.jpg>

²⁷ PIJOAN, José: *Dějiny umění 5*, Knížní klub a Balios Praha 1999

Obr. 19 Palazzo Rucellai, Florencie

Obr. 20 Ponte Vecchio, Florencie

Zdroj: Bluffton University²⁸

Zdroj: Beachcombing's Bizarre History Blog²⁹

Neméně zajímavý je z hlediska obranných a ochranných funkcí florentský most Ponte Vecchio v roce 1565, kde nad celým mostem prochází tzv. Vasariova chodba (Corridorio Vasariano), postavená na žádost Cosima I., který chtěl mít bezpečný průchod z Palazzo Vecchio do Palazzo Pitti na druhém břehu řeky Arno.³⁰ Znamenalo to v praxi, že vládnoucí rod Medicejských se po městě pohyboval zcela odděleně od běžného městského provozu ve zcela jednoznačně „zabezpečeném koridoru“. Není zcela jasné, zda Medicejští využívali tento průchod běžně nebo jen v době politické a sociální nejistoty, nebo zda byl běžnou součástí života tohoto vládnoucího rodu.

S rozvojem vojenské techniky se v průběhu novověku zdokonalují a také zesložitují fortifikační systémy, které vrcholily v období baroka výstavbou velmi rozsáhlých pevnostních areálů. Pro příklad barokní fortifikace nemusíme chodit daleko, neboť koncem 18. století vznikly ve Východních Čechách z popudu Marie Terezie hned dvě pevnosti, a to Josefov a Hradec Králové. A právě na Hradec Králové zaměříme nyní naši pozornost.

Dvacet pět let trvající stavba byla dokončena v roce 1789 a zcela změnila vzhled města i jeho okolí. Byly zbourány nejen domy přímo v prostoru stavby pevnosti, ale i rozsáhlá předměstí, která se ocitla vně pásu hradeb. Obyvatelé byli odstěhováni za vnější okraj inundační oblasti pevnosti do nově založených obcí za ochranným pásmem pevnosti - Nového Hradce Králové, Kuklen, Farářství a Pouchova. Součástí remodelace pevnostního terénu bylo i úplné rozebrání kopce Rožmberka v poloze dnešního Slezského předměstí. Pevnost na půdorysu bastionového pětiúhelníka o rozloze 330 ha obkroužila staré královské věnné město hradbami a předsunutými bastiony. Soustavu hradeb doplňovaly účelové budovy jako pěchotní a jezdecká kasárna, zbrojnice, střelná kasemata, kavalérie apod. Tehdejší pevnostní technika spočívala ve vytvoření desítky metrů širokých valů a náspů ze zeminy, zpevněných na bocích cihlovými zdi. Při ostřelování nepřítelem by tak trvalo velmi dlouho, než by se děla dokázala zcela prostřílet skrz obrovskou masu hradby a otevřít průchod pro útok vojáků. Obě řeky (Labe a Orlice) byly zregulovány a pomocí důmyslného systému vodních příkopů mohla být zatopena okolní uměle snížená krajina.³¹

²⁸ Florencie, Italy [online] Bluffton University 2012 [cit. 2013-06-05] Dostupné na [www: http://www.bluffton.edu/~sullivanm/rucellai/rucellai.html](http://www.bluffton.edu/~sullivanm/rucellai/rucellai.html)

²⁹ Ponte Vecchio [online] Beachcombing's Bizarre History Blog 2005 [cit. 2013-06-05] Dostupné na [www: http://www.strangehistory.net/2012/12/12/ponte-vecchio-love-goddess-4/](http://www.strangehistory.net/2012/12/12/ponte-vecchio-love-goddess-4/)

³⁰ PIJOAN, José: *Dějiny umění 5*, Knižní klub a Balios Praha 1999

³¹ KUBÍČEK, Alois – WIRTH, Zdeněk, *Hradec Králové. Město českých královen. Město Ulrichovo.*, Společnost královehradecká, Hradec Králové 1939, TICHÝ, František, *Hradec Králové*, Historie města. Popis a průvodce. Umění. Turistika. Lyžování. Průmysl. Obchod. Živnosti. Část statistická a informační. Nákladem Boh. Melichara v Hradci Králové 1928, 4. přepracované vydání, POTŮČEK, Jan, *Hradec Králové. Architektura a urbanismus 1895 – 2009*, Muzeum Východních Čech ve spolupráci s vydavatelstvím Garamon, Hradec Králové 2009

Obr. 21 Půdorysné schéma královéhradecké pevnosti

Zdroj: *Historický atlas měst*³²

7. „Osvobození měst z hradebních pout“

Z našeho úhlu pohledu je zajímavé i pokračování příběhu Hradce Králové: „I když byla Královéhradecká pevnost po svém dokončení vynikajícím technickým dílem, její význam nepřetržitě klesal. Její bezcennost definitivně potvrdila hlavní bitva prusko-rakouské války v r. 1866, když se útočící pruská vojska silné hradecké pevnosti vyhnula a rozhodující střetnutí se odehrálo dále, v okolí Sadové a Chlumu. Funkce Hradce Králové jako pevnostního města tak ztratila smysl. Ale ještě dlouhých čtrnáct let trvalo, než byla vůbec zahájena jednání o zboření hradeb a zrušení pevnosti, která čím dále tím více omezovala rozvoj a možnou výstavbu města. Po složitých jednáních, kdy císařská a královská armáda požadovala, aby bourání a odklizení hradeb zajistilo město a zároveň aby nahradilo armádě zrušené objekty, došlo v r. 1894 konečně k dohodě a bylo slavnostně započato s bouráním.“²⁷

Tak jako se začal osvobozovat z „hradebních pout“ Hradec Králové, přineslo 19. století a jeho rozvoj vojenské techniky a strategií konec účinnosti fortifikačních systémů kolem měst, které doposud vytvářely jasný předěl oddělující město od jeho okolí a krajiny. Fortifikace jsou postupně rušeny a s nimi zaniká překážka bránící propojení města s jeho okolím. Na místě bývalých hradeb vznikají sadové okruhy nebo nová výstavba propojující město s jeho předměstími nebo okolními městským či venkovskými sídly. Nejznámějším příkladem je určitě Vídeňská Ringstrasse. O zrušení hradeb a rozšíření Vídně se uvažovalo již od 18. století, nicméně hlavní impulz dal až v roce 1857 císař František Josef I. a hned následující rok byla vypsána na toto téma soutěž. Z našeho úhlu pohledu jsou zajímavá hlediska, podle kterých byly soutěžní návrhy na podobu nové městské třídy – Ringstrasse, hodnoceny. Byly to: 1. vojenské hledisko. 2. regulace Dunajského kanálu a založení nábřeží, 3. okružní třída atd. Již v roce 1865 byla okružní třída o délce 4 km a šířce 57 m otevřena a kolem ní postupně vznikly všechny významné veřejné budovy jako je Parlament, Opera, muzea či radnice³³.

³² RICHTER, M. – SEMOTANOVÁ, Eva, *Historický atlas měst České republiky, svazek č. 5 – Hradec Králové*, Historický ústav Akademie věd ČR Praha 1998, list č.5

³³ HRŮZA, Jiří - ZAJÍC, Josef: *Vývoj urbanismu II.*, Vydavatelství ČVUT, Praha 1999

Obr. Plán vídeňské Ringstrasse

Zdroj: Muzeum architektury, Vídeň³⁴

8. Závěr

To, že mizí jedno z nejvýznamnějších bezpečnostních rizik v území tedy nebezpečí přímého vojenského vpádu ale neznamená, že mizí rizika všechna. Řada rizik se v průběhu doby transformuje, řada jiných rizik se objevuje zcela nově. Bezpečnostní rizika měst ve 20. století jsou tak diametrálně odlišná od dob předchozích a vyžadují samostatný přístup a zkoumání.

³⁴ vlastní fotografie plánu ze stálé výstavy k historii města Vídně, 17.11.2012

9. Literatura

- BARTONĚK, Antonín. *Zlaté Mykény*, Panorama Praha 1983
- BOUZEK, Jan, ONDŘEJOVÁ, Iva. *Periklovo Řecko*, Mladá Fronta, Praha 1989
- GASSOWSKI, Jerzy: *Z archeologią za pan brat*. Warszawa: Iskry, 1983
- HORA, Petr: *Toulky českou minulostí 2*, Práce Praha 1991
- HRŮZA, Jiří: *Slovník soudobého urbanismu*. Odeon, Praha 1977
- HRŮZA, Jiří - ZAJÍC, Josef: *Vývoj urbanismu I.*, Vydavatelství ČVUT, Praha 1996
- HRŮZA, Jiří - ZAJÍC, Josef: *Vývoj urbanismu II.*, Vydavatelství ČVUT, Praha 1999
- KOUTNÝ, Jan, *Vývoj urbanismu*, přednášky, Fakulta architektury VUT, Brno, 1999
- KRÁSNÝ, Jan. *Základy urbanismu*. Státní nakladatelství technické literatury, Praha 1962
- KUBÍČEK, Alois – WIRTH, Zdeněk, *Hradec Králové. Město českých královen. Město Ulrichovo.*, Spořitelna královehradecká, Hradec Králové 1939
- PIJOAN, José: *Dějiny umění 5*, Knižní klub a Balios Praha 1999
- LE GOFF, Jacques (ed.) *Středověký člověk a jeho svět*, Vyšehrad Praha 1999
- POTŮČEK, Jan, *Hradec Králové. Architektura a urbanismus 1895 – 2009*, Muzeum Východních Čech ve spolupráci s vydavatelstvím Garamon, Hradec Králové 2009
- PRESSOVÁ, Ludwika. *Stará Kréta*, Panorama Praha 1978
- RICHTER, M. – SEMOTANOVÁ, Eva, *Historický atlas měst České republiky, svazek č. 5 – Hradec Králové*, Historický ústav Akademie věd ČR Praha 1998
- SYROVÝ, Bohuslav a kolektiv. *Architektura svědeckví dob*, SNTL Praha 1974
- TICHÝ, František, *Hradec Králové*, Historie města. Popis a průvodce. Umění. Turistika. Lyžování. Průmysl. Obchod. Živnosti. Část statistická a informační. Nákladem Boh. Melichara v Hradci Králové 1928, 4. přepracované vydání
- VESELÝ, Ivan: *Vývoj stavby měst*, VUT, Brno, 1974
- VOLNÝ, Zdeněk (editor). *Toulky minulostí světa*, I. díl, Baronet via Facti Praha 1999
- VOLNÝ, Zdeněk (editor). *Toulky minulostí světa*, II. díl, Baronet via Facti Praha 2000
- ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Řecký zážrak*, Mladá fronta, edice Máj, Praha 1972